

UITBOUW NA OPBOUW

Advies over de uitwerking van de nota
"Natuur- en milieu-educatie;
een meerjarenvisie"

Aan de minister van Landbouw en Visserij
 ir. G.J.M. Braks
 Postbus 20401
 2500 EK 's-GRAVENHAGE

Bericht op

Nummer

Datum

89067

3 februari 1989

Onderwerp

Nota "Natuur- en
 milieu-educatie"

Hierbij biedt de Natuurbeschermingsraad u zijn advies aan over de nota "Natuur- en milieu-educatie; een meerjarenvizie". Dit advies haakt in op de in de nota gedane beleidsuitspraken en aangekondigde voornemens voor de komende planperiode. Het bevat een aantal voorstellen voor de verdere beleidsontwikkeling op het gebied van de natuur- en milieu-educatie.

Het advies is niet bedoeld voor uitvoering door uw ministerie alleen. Gezien de breedte van het werkveld en de daarmee samenhangende betrokkenheid van uw ambtgenoten, heeft de raad gekozen voor een benadering die het beleidsterrein van een aantal ministers raakt. De raad verzoekt u dan ook in overleg te treden met de betrokken ministers.

In uw adviesaanvraag maakt u melding van een tweetal punten waarop nader advies gewenst is. Daaraan wordt momenteel binnen de Commissie voor Natuurbeschermingseducatie gewerkt. Advisering kunt u binnenkort tegemoet zien.

In het onderstaande gaat de raad in op enkele hoofdpunten uit het advies.

Bijlagen

In onderwijs, vorming en scholing dienen aspecten van natuur en milieu te worden verankerd. Wil de maatschappelijke belangstelling voor een verstandig natuur- en milieubeheer - en in het verlengde daarvan, het beleid op dit terrein - op de langere termijn gegarandeerd zijn, dan zullen lerende mensen (als scholier of student, als burger en als beroepsbeoefenaar) met deze materie in aanraking moeten worden gebracht. Daarom besteedt het advies nogal wat aandacht aan de doelgroepen onderwijs, algemeen publiek en beroepsgroepen (hoofdstuk 4).

Bij de invoering van natuur- en milieu-educatie in de praktijk is een groot scala van organisaties betrokken. Vroeger betrof het alleen de organisaties op het gebied van de natuur- en milieu-educatie zelf. Langzamerhand is die groep uitgebreid met organisaties uit allerlei maatschappelijke sectoren: vormingsinstituten, lerarenopleidingen, werkgevers- en werknemersorganisaties, de kerk, consumentenorganisaties, enzovoorts. De rijksoverheid kan die organisaties bij de ontwikkeling van natuur- en milieu-educatie op velerlei wijzen behulpzaam zijn.

Behalve de rijksoverheid dienen ook provinciale en gemeentelijke overheden hun aandeel in de ontwikkeling van de natuur- en milieu-educatie te leveren. Daaraan wordt reeds gewerkt, maar het activiteitsniveau is nog te laag om de gewenste natuur- en milieu-educatieve programma's en structuren op die bestuurlijke niveaus te realiseren. Ook daarin dient de rijksoverheid behulpzaam te zijn, onder meer door het maken van goede afspraken over bijvoorbeeld taakverdeling en door uitbouw van de provinciale ondersteuning op het gebied van de natuur- en milieu-educatie.

Op het internationale niveau zijn eveneens allerlei ontwikkelingen gaande die de moeite van het ondersteunen waard zijn. Nog veel te weinig wordt ingezien dat met kwalitatief hoogwaardig internationaal werk wederzijds veel ontwikkelingen kunnen worden gestimuleerd.

Bladzijde

Nummer

Datum

3

89067

3 februari 1989

Tenslotte houdt de raad een pleidooi voor een onderzoek naar noodzaak van en mogelijkheden voor een initiële opleiding natuur- en milieu-educatie. Er is immers een toenemende behoefte aan educatief kader dat een degelijke opleiding heeft kunnen volgen. Anderzijds is de raad beducht voor het overstromen van de markt met jonge afgestudeerden op dit gebied die geen werk kunnen vinden door een gebrek aan plaatsingsmogelijkheden.

Het advies zal op de gebruikelijke wijze openbaar worden gemaakt.

Voor de Natuurbeschermingsraad,

de voorzitter

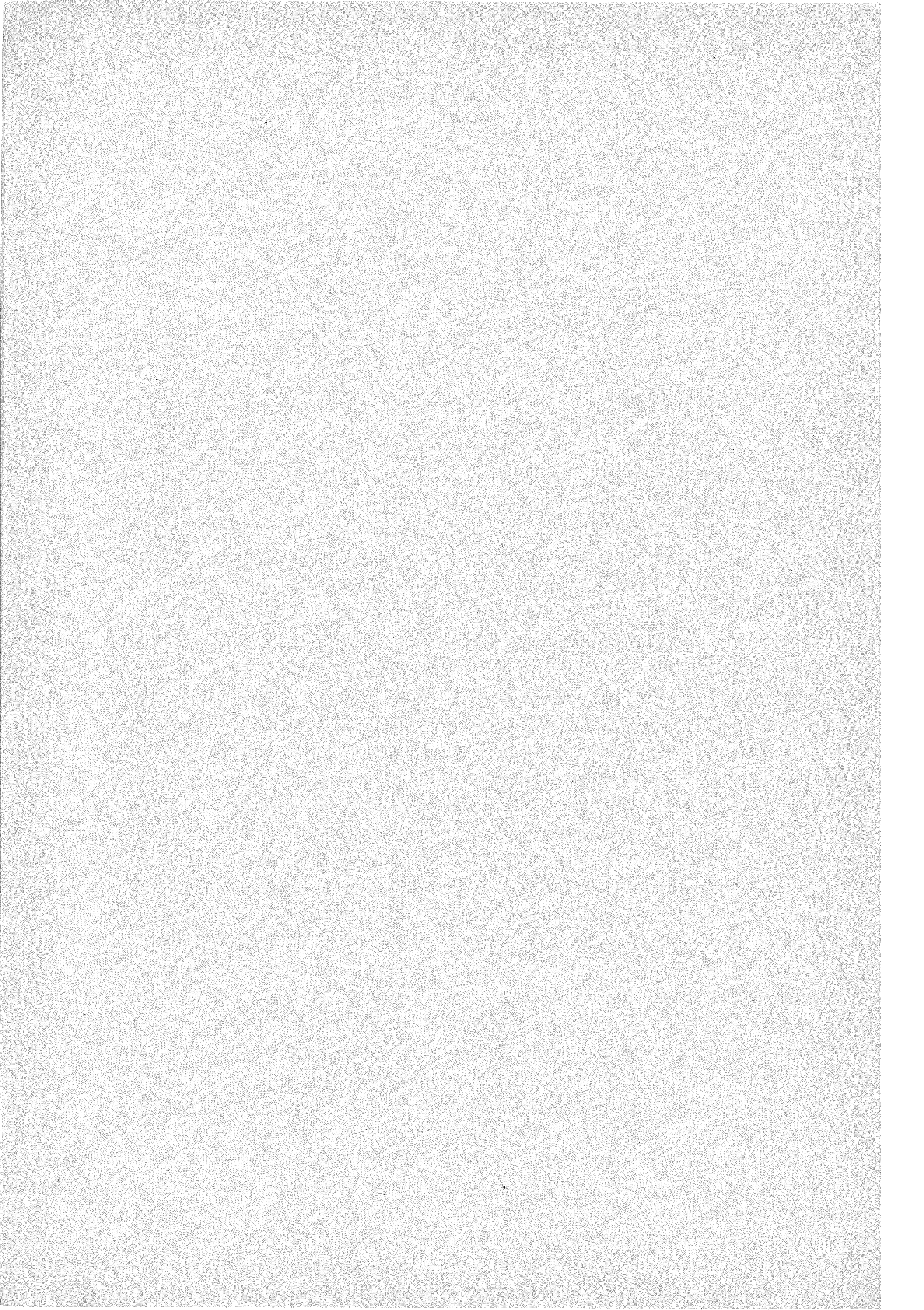
de secretaris

H.J.L. Vonhoff

A.C. Bertoen

INHOUD		pagina
1	INLEIDING	1
2	AARD EN REIKWIJDTE VAN HET BELEID	3
3	AANKNOPINGSPUNTEN VOOR TOEKOMSTIG BELEID	6
4	DOELGROEPEN	9
4.1	Onderwijsveld	9
4.2	Algemeen publiek	12
4.2.1	Een indeling	12
4.2.2	Voorzieningen	13
4.2.3	Particuliere organisaties	14
4.2.4	Jeugd- en jongerenwerk	15
4.3	Invloedrijke beroepsgroepen	17
5	BELEIDSTAKEN, GERICHT OP INSTELLINGEN IN HET WERKVELD	21
5.1	Particuliere organisaties	21
5.2	Ministeries	24
5.3	Lagere overheden	24
6	INTERNATIONAAL NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIEBELEID	27
7	EEN OPLEIDING NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE?	32
8	AANBEVELINGEN	34

Bijlagen: 1. motie Esselink (20487, nr. 3)
2. motie Feenstra en Eisma (20487, nr. 4)
3. taken op het gebied van de natuur- en
milieu-educatie voor de verschillende
ministeries

Dit advies is de reactie van de Natuurbeschermingsraad op de nota Natuur- en Milieu-educatie. Deze werd op 9 maart 1988 door de ministers van Landbouw en Visserij (L&V) en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) aan de Tweede Kamer aangeboden*. De nota is besproken in een uitgebreide commissievergadering van de Vaste commissies voor het Milieubeheer en voor Landbouw**. De tijdens deze vergadering ingediende moties werden aangenomen (zie bijlagen 1 en 2).

De raad ondersteunt in het algemeen de in de nota genoemde beleidsvoornemens. Tegelijkertijd wordt echter geconstateerd dat de reikwijdte daarvan in het algemeen geringer zal zijn dan voor de planperiode noodzakelijk wordt geacht.

De raad constateert op grond van het beperkte aantal ondertekenaars dat de nota nog geen breed draagvlak binnen de rijksoverheid heeft. De nota is een middel om het beleidsinstrumentarium van L&V en VROM zelf ten volle te benutten. Structurele en incidentele financiering van activiteiten en organisaties wordt, blijkens de nota, als het belangrijkste beleidsinstrument gezien. Wat het onderwijs betreft, staat, afgezien van de verantwoordelijkheid voor het landbouwonderwijs, de beide ministeries geen wetgeving ter beschikking op het gebied van onderwijs, scholing en vorming. Dat maakt het bereik van hun inspanningen beperkt. Daarom is de vraag gerechtvaardigd of uitvoering van de beleidsvoornemens voldoende tot structurele opname van natuur- en milieu-educatie in onderwijs, scholing en vorming*** zal leiden. Een eerste vereiste is dan ook dat het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen de derde "trekker" van dit beleid wordt.

* Tweede Kamer, 1987-1988, 20487, nrs. 1-2

** Handelingen Tweede Kamer, 1987-1988, UCV 30 mei 1988

*** Zie de brief (d.d. 17 mei 1988) van de Natuurbeschermingsraad aan de Tweede Kamer.

De reactie van de raad mondt uit in een aantal aanbevelingen, gericht aan beide ministers. De behoefte van de raad om vooral de hoofdlijnen van het bestaande beleid te helpen ontwikkelen, heeft ertoe geleid dat op de details van de nota niet nader wordt ingegaan. Het advies moet vooral worden gezien als een bijdrage aan het beleid van beide ministeries voor de langere termijn.

Daarnaast wordt aangegeven dat er ook beleidsmaatregelen van andere dan de genoemde ministeries noodzakelijk zijn.

2 AARD EN REIKWIJDTE VAN HET BELEID

De raad is van mening dat met het uitkomen van deze nota een belangrijke stap is gezet naar een uitbouw van het werkveld. Hij heeft daarvoor grote waardering. Nu de natuur- en milieu-educatie zo'n 20 jaar "ambtelijk wordt gedragen", is plaatsbepaling met het oog op de toekomst nuttig.

Ook valt te waarderen dat de nota poogt een beeld over de volle breedte van het werkveld te schetsen. Een sectorale - op één soort doelgroep of thematiek gerichte - aanpak wordt daarmee gelukkig vermeden. De consequentie daarvan is, anderzijds, dat beide ministeries wensen uitspreken die met de hun ten dienste staande beleidsmaatregelen niet of moeilijk bereikbaar zijn (zie ook vorige hoofdstuk). In het onderstaande zal puntsgewijs op deze kwesties worden ingegaan.

1. De nota bevat een brede analyse van de natuur- en milieuproblematiek en een aanduiding van de rol die de natuur- en milieu-educatie ter leniging daarvan dient te spelen. De voorgestelde beleidsmaatregelen zijn echter vrijwel alle van beperkte aard.

Onduidelijk blijft hoe zij bijdragen aan een lange-termijnbeleid voor natuur- en milieu-educatie. Het is niet de intentie van de nota geweest aan zulk beleid uitgebreid aandacht te besteden maar de nota dient wel de contouren daarvan te bevatten.

2. Ook moet erop worden gewezen dat de beleidsuitspraken weinig concreet zijn. Formuleringen als "aandacht zal worden geschonken" (blz. 21 e.a) geven weinig houvast voor de richting van het beleid. Veel duidelijker dient - in de tijd - te worden uitgedrukt wat men per beleidsonderdeel voor ogen heeft en op welke wijze men dat denkt te bereiken.

De raad constateert dat er een grote discrepantie bestaat tussen de ambitieuze taken die de beide ministeries de natuur- en milieu-educatie toedenken en de fragmentarische beleidsvoornemens. Op die wijze zal de natuur- en milieu-educatie niet uitkomen boven de

marginale positie die zij momenteel inneemt in het onderwijs* en in de buitenschoolse educatie voor jongeren en vooral volwassenen.

3. De nota spreekt nogal nadrukkelijk van milieubesef ten aanzien van de eigen omgeving (zie blz. 6 en 9). Voor die opstelling heeft de raad waardering. Met zorg constateert hij echter dat bovennationa-
le milieuproblemen niet worden genoemd als motivering voor natuur-
en milieu-educatie (blz. 7). Rapporten als de "World Conservation
Strategy" en "Our Common Future" hebben toch wel duidelijk gemaakt
dat een brede acceptatie van het bestaan van zulke problemen nood-
zakelijk is; dat geldt tevens voor de noodzaak van de eigen be-
trokkenheid daarbij.
4. Het bereik van de beleidsvoornemens is beperkt door de visie op de
doelgroepen. Heel breed wordt gesteld dat het gaat om onderwijs,
algemeen publiek, allerlei beroepsgroepen, beoefenaars van hobbies
en vrijwilligers en recreanten. De raad betreurt het dat in de
uitwerking, zeker bij de beleidsvoornemens, vrijwel niets meer te-
rug is te vinden van al deze doelgroepen, behalve het onderwijs en
sommige vormen van educatie voor jongeren en volwassenen. Het is
bijzonder teleurstellend dat juist vrijwel alle beroepsgroepen
buiten de beleidsuitvoering vallen, hetgeen ook reeds het geval
was in het Indicatief Meerjarenprogramma Milieubeheer 1986-1990
(IMP). Ook toen heeft de raad er in een advies** op gewezen dat de
paragraaf over educatie niet aansluit bij elders in het IMP ge-
noemde doelgroepen van beleid.
Ook mist de raad een koppeling van specifieke doelgroepen aan op-
hen van toepassing zijnde leerinhouden. Daardoor blijven de bij-
dragen van andere ministeries dan L&V, VROM en O&W tot de natuur-
en milieu-educatie onduidelijk.

* Akker, J.J.H. van den en J.A.W.M. Kuiper, 1987. Natuur- en milieu-
educatie in het onderwijs. SV0, Den Haag.

** Natuurbeschermingsraad, 1986. Indicatief Meerjarenprogramma Milieu-
beheer 1986-1990. Advies over de verdere beleidsontwikkeling.
Utrecht.

5. Het laatste aspect betreft het inhoudelijke aandachtsgebied van de natuur- en milieu-educatie. De nota stelt (blz. 6) heel krachtig: "Inhoudelijk gaat het daarbij niet alleen over natuur en milieu, maar eveneens over veranderingen in de samenleving als gevolg van de ontwikkeling van wetenschap en techniek, de industrialisering, ..., sociaal-ruimtelijke ontwikkelingen, ...". Bij de beleidsvoornemens worden hieruit echter geen consequenties getrokken; zelfs wordt daar afstand genomen van een inhoudelijke betrokkenheid. Dat is teleurstellend omdat vakministers zoals degenen die natuur- en milieubeleid in hun vaandel voeren, de mogelijkheid hebben maatschappelijk relevante inhoud in en buiten het onderwijs te stimuleren.

De raad concludeert dat de nota in zijn aanzet veelbelovend is maar in zijn uitwerking te grote beperkingen aanbrengt. Hij vreest dat het beleid daardoor zal stagneren.

3 AANKNOPINGSPUNTEN VOOR TOEKOMSTIG BELEID

Hierboven werd uiteengezet dat de nota een aantal inconsistenties bevat: de analyse van de milieuproblematiek en de aan de natuur- en milieu-educatie toegedachte functies en taken reiken veel verder dan de voorgestelde beleidsvoornemens. Samengevat gaat het om de volgende aspecten:

1. termijn en doelstellingen voor het beleid
2. samenhang tussen de beleidsvoornemens
3. internationale aspecten van het beleid
4. doelgroepen voor de natuur- en milieu-educatie
5. inhoud van de natuur- en milieu-educatie.

Het is niet toevallig dat juist deze aspecten naar voren komen als punten van kritiek. In een advies van de raad* kwamen zij reeds aan de orde als onderwerpen die in het overheidsbeleid verdisconteerd dienen te worden. Dit is niet in overeenstemming met de opvatting van de minister van Landbouw en Visserij in zijn reactie op de Basisvisie waarin hij stelt: "Veel van deze inzichten zijn inmiddels - al dan niet in dezelfde termen - overgenomen als uitgangspunt voor de nota Natuur- en Milieu-educatie".

De in de nota opgevoerde algemene knelpunten voor de natuur- en milieu-educatie (blz. 15) kan de raad onderschrijven, zij het dat deze zeer ongelijk van zwaarte zijn. Belangrijk acht hij een aantal tekortkomingen in het beleid van de overheid zelf (zie boven) die in enkele van deze knelpunten doorwerken. Als knelpunten zijn daarnaast nog te noemen:

- onvolledige en onevenwichtige opbouw van de ondersteuningsfuncties (inhoudelijke en methodische ontwikkeling, theorievorming en onderzoek, deskundigheidsbevordering, documentatie en informatie) op landelijk en provinciaal niveau;
- onvoldoende opleidingseisen medewerkers natuur- en milieu-educatie;

* Natuurbeschermingsraad, 1985. Tussen natuurbeleven en overleven; een basisvisie op de natuur- en milieueducatie. Utrecht.

- onduidelijkheid over de taak van de ministeries van Onderwijs en Wetenschappen; Economische Zaken; Buitenlandse Zaken/Ontwikkelings-samenwerking; Verkeer en Waterstaat; Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur;
- onvoldoende taakafbakening tussen de landelijke, de provinciale en de gemeentelijke overheid;
- gebrek aan internationale samenwerking.

De in dit hoofdstuk genoemde vijf aspecten van beleid en de genoemde knelpunten worden in latere hoofdstukken behandeld.

In het algemeen constateert de raad dat er in het werkveld behoefte bestaat aan een overheidsbeleid dat meer dan tot nu toe op deze strategische aspecten ingaat. De overheid dient daarbij niet zozeer nadruk te leggen op een educatie met als oogmerk het creëren van een draagvlak voor natuur- en milieubeleid (hoe belangrijk ook) maar dient een stap verder te gaan. Het beleid dient vooral bij te dragen aan de ontwikkeling van bekwaamheden die weloverwogen persoonlijke en maatschappelijke keuzen met betrekking tot de duurzame benutting van de natuur en de natuurlijke bestaansbronnen mogelijk maken en die zulke keuzen zo goed mogelijk helpen realiseren*.

De raad wil daarbij aansluiten bij een uitspraak in een rapport van de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Konsumentenaangelegenheden**. Daarin wordt gesteld: "Centrale gedachte in de overall-strategie dient te zijn, dat milieuvriendelijk gedrag een zichzelf onderhoudend verschijnsel is, zodat niet elke specifieke milieugerelateerde handeling van een consument gecontroleerd en gestuurd hoeft te worden door overheidsmaatregelen. Dit impliceert, dat normverandering het uiteindelijke doel is van het lange-termijnoverheidsbeleid". De versterking van programma's en activiteiten dient zeer gericht plaats te vinden ten behoeve van duidelijk vastgestelde doelgroepen.

* Zie de hoofddoelstelling voor natuur- en milieu-educatie in het advies "Tussen natuurbeleven en overleven; een basisvisie op de natuur- en milieu-educatie".

** Rosendaal, C. en T. Poiesz, 1987. Milieu en consumentengedrag. Onderzoeksrapport no. 50. SWOKA, Den Haag.

De nota noemt wat dat betreft:

- het onderwijsveld
- algemeen publiek
- invloedrijke beroepsgroepen (besluitvormers)
- vrijwilligers

Deze indeling komt in belangrijke mate overeen met de keuzen van de raad in de basisvisie op de natuur- en milieueducatie.

Hierna zullen voorstellen volgen voor het, per doelgroep, te voeren beleid in de planperiode. De voorstellen hebben, waar toepasselijk, ook betrekking op het beleid van andere ministeries. Er zal mede worden ingegaan op de gesignaleerde knelpunten en huidige tekortkomingen.

4 DOELGROEPEN

4.1 Onderwijsveld

De nota kondigt ten aanzien van het basis- en voortgezet onderwijs de volgende beleidsvoornemens aan:

- documentatievoorziening
- onderwijsprojecten over Nationale Parken
- bevordering van opleidingsmogelijkheden voor leerkrachten (op het gebied van de natuur- en milieu-educatie)
- leerpakketontwikkeling natuur- en milieu-educatie ten behoeve van de opleiding van leraren in het basisonderwijs.

Hiermee wordt een stap gezet in de richting van een meer structurele benadering van de natuur- en milieu-educatie in het onderwijs. Er doen zich - in het licht van de uitspraken op blz. 18 en 19 van de nota over "inbouw" en "implementatie" van natuur- en milieu-educatie in basis-, respectievelijk voortgezet onderwijs - nog een aantal vraagstukken voor waarmee de nota geen of onvoldoende rekening houdt.

De laatste jaren zijn er verschillende initiatieven geweest om natuur- en milieu-educatie in het onderwijs te verankeren. Hier en daar is er inderdaad sprake van een situatie waarin natuur- en milieu-educatie een vaste plaats in de vakken inneemt maar dan als gevolg van individuele interesse. Zoals in hoofdstuk 2 reeds vermeld, neemt de natuur- en milieu-educatie in het algemeen nog een marginale positie in het onderwijs in. Dit komt onder meer door het gebrek aan samenhang tussen de verschillende initiatieven en door het ontbreken van een lange-termijnstrategie om implementatie te bereiken.

Mede omdat met de komst van de basisvorming de mogelijkheden voor natuur- en milieu-educatie in een aanzienlijk deel van het onderwijs

voor langere tijd zullen worden vastgelegd, heeft de raad hierover onlangs een advies uitgebracht*.

In dit advies wordt, samenvattend, het volgende gezegd.

Bij implementatie van natuur- en milieu-educatie in het onderwijs spelen de volgende onderwijsaspecten een rol:

- ontwikkeling van eindtermen
- deskundigheidsbevordering (bij leerplanontwikkelaars, (na)scholers en begeleiders)
- begeleiding
- scholing en nascholing (van leerkrachten)
- leerplan- en lesmateriaalontwikkeling
- toetsontwikkeling
- onderzoek.

Uitgangspunt van het advies is dat deze zeven bovengenoemde aspecten zodanig met elkaar samenhangen dat zij gezamenlijk tot ontwikkeling moeten worden gebracht.

Innovatieprocessen in het onderwijs hebben een ruime ontwikkelingsperiode nodig; uitgegaan wordt van een jaar of 10. In de planperiode van de nota kan met alle aspecten een begin worden gemaakt. Enkele beleidsvoornemens in de nota zoals de opleiding van leerkrachten, wijzen reeds in de richting van een meer planmatige aanpak.

In de pedagogiek wordt algemeen aangenomen dat de eerste 4 à 6 levensjaren van een kind bepalend zijn voor zich ontwikkelende normen en waarden. Het is dan ook merkwaardig dat vrijwel nog geen poging is ondernomen om een systematische implementatie van natuur- en milieu-educatie voor die leeftijdscategorie in het onderwijs te realiseren. Op praktisch niveau (methodiek, materialen, inhoud) is veel bekend door onder meer het werk van de schoolbiologen maar ook hier geldt dat

* Natuurbeschermingsraad, 1988. Natuur- en milieu-educatie in de basisvorming. Utrecht.

slechts weinig scholen een systematische implementatie hebben doorgevoerd. De raad dringt er dan ook op aan dat deze leeftijdscategorie binnen de basisvorming bijzondere aandacht krijgt, bijvoorbeeld door het organiseren van extra cursussen voor PABO-studenten gedurende de implementatieperiode.

De raad is het eens met de zienswijze in de nota (blz. 19) dat in de negentiger jaren implementatie van de natuur- en milieu-educatie in het voortgezet onderwijs gestalte moet krijgen. Ook hiertoe dient in de planperiode beleid te worden ontwikkeld. Zo is het van cruciaal belang dat aansluiting wordt gezocht tussen de implementatie-initiatieven ten behoeve van de basisvorming (zie hierboven) en het werk van de Werkgroepen Herziening Eindexamens voor biologie, aardrijkskunde, scheikunde, natuurkunde, economie e.a. op de niveaus van mavo, havo en vwo. De door deze werkgroepen geformuleerde en te formuleren exameninhouden zullen getoetst moeten worden op hun "gehalte" aan natuur- en milieu-educatieve onderwerpen en zullen een logisch vervolg moeten zijn op de desbetreffende eindtermen in de basisvorming. De raad is benieuwd naar de wijze waarop de beleidsmatige verbindingen tussen basisvorming en eindexameneisen tot stand zullen komen. Desgevraagd zal hij daarover advies uitbrengen.

In de beleidsontwikkeling ten aanzien van het onderwijs dient nog met het volgende rekening te worden gehouden.

Ten eerste ligt er een taak voor de ministeries van L&V en van VROM om de betrokkenheid van O&W te vergroten. Daarbij gaat het om het invullen van de ruimte die bestaande onderwijswetten (zoals de Wet op de onderwijsverzorging, de Wet op het basisonderwijs, de Wet op het voortgezet onderwijs en de voorgestelde Wet op de basisvorming) bieden om natuur- en milieu-educatie een plaats te geven.

Ten tweede is het van belang dat de bestaande ondersteunende organisaties in de natuur- en milieu-educatie - voorzover deze op het onderwijs gericht zijn - zich bezinnen op hun rol in de implementatie.

Ten derde dient te worden onderzocht waar zich in het buitenland een soortgelijke implementatieproblematiek voordoet of heeft voorgedaan, in hoeverre de onderwijswetgeving daarbij betrokken is en in hoeverre in dat kader praktijkexperimenten tot resultaten hebben geleid.

De raad concludeert dat in de nota te weinig wordt onderkend dat voor de inbedding van natuur- en milieu-educatie in het onderwijs een meer samenhangende aanpak nodig is dan nu het geval is. Daarbij wordt ook nog onvoldoende nadruk gelegd op organisatorische samenhang.

4.2 Algemeen publiek

4.2.1 Een indeling

De doelgroep "algemeen publiek" is een moeilijk hanteerbaar begrip. Letterlijk iedereen kan ertoe worden gerekend. Media, educatieve centra en vrijwilligersgroepen richten vele activiteiten op deze groep. Onderstaand zal, naast een korte beschouwing over invloeden waarmee iedereen te maken heeft, een differentiatie in educatief werk voor deze doelgroep worden aangebracht.

Ieder individu wordt geconfronteerd met een veelheid van invloeden: via familie, kennissen, werk en school, via massamedia van uiteenlopende aard en via de "opvoeding in de straat". De wijzen waarop mensen informatie tot zich nemen en verwerken zijn meestal gecompliceerd en moeilijk te beïnvloeden. Bovendien hoort de sturing van een belangrijk deel van deze communicatieprocessen tot het domein van particuliere ondernemers die vrij zijn in hun programma- en onderwerpenkeuze. Voor de natuur- en milieu-educatie (en het daarop betrekking hebbende overheidsbeleid) is het van groot belang om de invloed van deze processen te onderkennen en er op voort te bouwen met gericht educatief werk. Dat kan als volgt worden ingedeeld:

- educatief werk van voorzieningen als museale instellingen (musea, planten- en dierentuinen), bezoekerscentra, kinderboerderijen, na-

- tuur- en milieu-educatieve centra e.d.,
- educatief werk van landelijke, provinciale en lokale organisaties op het gebied van de natuur- en milieu-educatie,
- educatief werk van organisaties op het gebied van jeugd- en jongerenwerk en volwassenenwerk.

Het bereik (soorten doelgroepen en aantal personen, kwalitatieve en kwantitatieve resultaten) van alle in deze drie categorieën ondernomen activiteiten kan, bij gebrek aan onderzoek, nauwelijks worden ingeschat. Het belang ervan wordt echter alom ingezien. Ook wordt erkend dat verdere uitbouw (kwalitatief en kwantitatief) ervan noodzakelijk is. Als voorbeeld: op een totaal van ruim 700 gemeenten heeft het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN) "slechts" 160 afdelingen. Het numerieke bereik van de gezamenlijke afdelingen wordt (door het IVN zelf) geschat op $\pm$ 500.000 personen per jaar. Er lijken verschillende wegen mogelijk om aan zo'n uitbouw gestalte te geven. Deze worden hieronder besproken.

4.2.2 Voorzieningen

Onder de huidige financiële krapte blijkt uitbouw van het voorzieningenpatroon een moeizame aangelegenheid te zijn. Verheugend is in ieder geval dat vooral op lokaal niveau zo nu en dan nieuwe centra verschijnen; zij worden gewoonlijk door de lokale overheid gefinancierd. Nieuwe landelijke voorzieningen komen in geringe mate van de grond. Slechts over bezoekerscentra in Nationale Parken en in rijksrecreatiegebieden spreekt de nota zich uit. Een groot - niet door de overheid gefinancierd - project is het in ontwikkeling zijnde Nationaal Natuur- en Milieupark van het Landelijk Milieu Overleg. Op incidentele basis ontvangen musea en dierentuinen projectsubsidies.

De raad concludeert dat de rijksoverheid zich onvoldoende inspanningen getroost om het stelsel van voorzieningen uit te breiden. Deze tendens heeft zich reeds geruime tijd geleden ingezet en wordt voorlopig als structureel beschouwd. De raad heeft dan ook niet de behoefte gevoeld

zich een oordeel te vormen over de vraag hoe een landelijk spreidingsplan voor verschillende voorzieningen op het gebied van de natuur- en milieu-educatie eruit zou moeten zien. Niettemin is hij van mening dat het aantal en de verscheidenheid van de huidige voorzieningen nog lang geen optimum heeft bereikt. Aanvullingen daarop worden dan ook toegejuicht.

Verbetering van het bestaande educatieve werk - of opbouw daarvan waar het in het bestaande patroon nog ontbreekt - kan goede resultaten afwerpen. Het is om deze reden dat de raad een advies over educatief werk in bezoekerscentra* heeft uitgebracht. Een soortgelijk advies over musea is in voorbereiding.

Via experimenten en voorbeeldprojecten kan de rijksoverheid de kwaliteit van het educatieve werk in genoemde voorzieningen stimuleren. Lang niet altijd gaat het om grote investeringen; een andere gerichtheid van het bestaande werk kan vaak al aanzienlijke verbeteringen te weeg brengen.

4.2.3 Particuliere organisaties

Beroepskrachten in de natuur- en milieu-educatie hebben veelal een ondersteunende of uitvoerende functie. Dat geldt voor het landelijke, het provinciale en - in toenemende mate - het lokale niveau. Hoewel daaraan steeds meer behoefte bestaat, is er ten aanzien van opleiding en nascholing niets formeel geregeld danwel georganiseerd. Op de kwestie van een initiële opleiding zal de raad later in dit advies (hoofdstuk 7) nader ingaan.

Op de nascholing van beroepskrachten zal de raad - naar aanleiding van de desbetreffende passage in de adviesaanvraag over de nota - in een ander advies terugkomen.

* Natuurbeschermingsraad, 1987. Natuur- en milieu-educatie in bezoekerscentra. Utrecht.

Het vrijwilligerswerk is een hoofdstuk apart. Het heeft specifieke kenmerken, mogelijkheden en beperkingen. Vrijwilligers staan dicht bij de doelgroepen; deze werksoort is dan ook niet zonder meer uitwisselbaar met beroepsmatig verricht, uitvoerend werk.

Verheugend is dat het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie een uitgebreid stelsel van deskundigheidsbevorderende maatregelen voor het eigen vrijwilligerskader kent en dat de nota daaraan aandacht schenkt.

Aansluitend op de kwantitatieve gegevens van het jaarlijks gepubliceerde verslag over de afdelingen (van het IVN), is het nuttig in kwalitatieve zin te onderzoeken, wat het lokale werk betekent voor de natuur- en milieu-educatie. Daarbij gaat het om vragen als: welke thema's worden behandeld en hoe wordt daarin samenhang gebracht, wat zijn de resultaten bij de doelgroepen, welke verwachtingen kan men van vrijwilligerswerk hebben, hoe kunnen vrijwilligers beter worden ondersteund, hoe adequaat is de "opleiding" van vrijwilligers. De raad is van mening dat een onderzoek in die zin gewenst is.

Vergroting van het aantal vrijwilligersgroepen is noodzakelijk en gebeurt ook reeds autonoom zonder overheidsbemoeienis. De raad is verheugd over deze ontwikkeling.

4.2.4 Jeugd- en jongerenwerk en volwassenenwerk

In het volwassenenwerk en het jeugd- en jongerenwerk worden onderwerpen van natuur en milieu sterk verwaarloosd. Een eenduidige verklaring daarvoor kan niet worden gegeven. De indruk bestaat dat het volwassenenwerk op dit punt het sterkst achterloopt. Deze situatie, en de geconstateerde afname van het milieubesef bij volwassenen in de laatste 10 jaar*, doet de raad adviseren vooral nadruk te leggen op de ontwikkeling van het volwassenenwerk in de planperiode**.

* Zie: Nelissen, N.J.M. e.a., 1987. De Nederlanders en hun milieu. Kerckebosch, Zeist.

** De raad constateert met genoegen dat het ministerie van Landbouw en Visserij enige tijd geleden een project over natuur- en milieu-educatie in de volwasseneneducatie subsidieerde.

De vraagstukken die de implementatie van natuur- en milieu-educatie in de volwasseneneducatie met zich meebrengt, lopen gedeeltelijk parallel met die in het onderwijs. Ook in deze sector ontbreken elementen als aanduiding van inhoud en eindtermen, nascholing van educatieve werkers, specifiek lesmateriaal, een toegespitste didactiek en dergelijke.

Het is, naar de mening van de raad, niet mogelijk al in de planperiode te komen tot een uitgewerkt stelsel van voorzieningen in deze, mede door de diversiteit van het werkveld. De raad ziet de volgende aandachtspunten voor de planperiode, vanwege de in die werksoorten al aanwezige affiniteit met zaken van natuur en milieu:

a. Ingebouwd vormingswerk

Om zoveel mogelijk uitstraling binnen een redelijk korte termijn te krijgen, dient het zogenaamde ingebouwde vormingswerk (dit is bestaand educatief werk binnen bijvoorbeeld verenigingen) te worden ontwikkeld op het punt van natuur en milieu. In vele organisaties zijn daartoe reeds kiemen aanwezig (bijvoorbeeld Bond van Plattelandsvrouwen, vakbonden, kerkelijke instellingen, consumentenorganisaties).

b. Sociaal-cultureel werk

Het buurt- en clubhuiswerk en het opbouwwerk (als deel van het sociaal-culturele werk) bieden veel aanknopingspunten voor natuur- en milieu-educatie. Hier wordt mensen - vooral in stedelijke situaties - geleerd zich kritisch op te stellen tegenover en zich beargumenteerd te uiten over bijvoorbeeld overheidsbeslissingen. Die hebben in toenemende mate te maken met kwesties van ruimtelijke ordening en natuur en milieu in de eigen omgeving. Gezien de onbekendheid van het kader van deze doelgroepen met deze kwesties, ligt het voor de hand om in de planperiode nog niet te nadrukkelijk te mikken op resultaten bij de uiteindelijke doelgroep maar vooral op effecten bij het desbetreffende kader.

In vervolg op wat de nota hierover reeds stelt, zou de overheid de betrokken organisaties (in samenwerking met de organisaties voor natuur- en milieu-educatie en gespecialiseerde opleidingsinstituten) in de

gelegenheid moeten stellen in de planperiode vooral leerplanontwikkeling en nascholing te realiseren.

Een algemeen aspect van het volwassenenwerk dat aandacht verdient, is het aanspreken van mensen op hun functioneren als lid of deel van sociale verbanden en netwerken in de niet-beroepsmatige sfeer. Die benaderingswijze is succesvol gebleken in bijvoorbeeld het project Buurtgerichte voorlichting over energiebesparing (Weenig e.a.)*. Deze wordt in de natuur- en milieu-educatie nog weinig toegepast maar verdient zeker aandacht. Meer van dergelijke projecten zouden, op experimentele basis, door de overheid gestimuleerd moeten worden.

4.3 Invloedrijke beroepsgroepen

Onder deze categorie kan een groot aantal beroepsbeoefenaren worden begrepen. De raad vindt het van groot belang dat in de planperiode veel aandacht wordt geschonken aan natuur- en milieu-educatie voor de volgende doelgroepen:

- sleutelpersonen bij het particuliere bedrijfsleven (land- en tuinbouw, handel en industrie)
- sleutelpersonen bij de overheid (op de terreinen agrarische en industriële ontwikkeling, ruimtelijk beleid, energievoorziening, verkeer en vervoer, buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking)
- economen.

Het zijn vooral de hierboven genoemde beroepsgroepen die een beslissende invloed hebben op de kwaliteit van natuur en milieu.

Deze belangrijke doelgroepen waarmee de natuur- en milieu-educatie te maken heeft, zijn uitgebreid beschreven in het rapport "Our Common Future" van de World Commission on Environment and Development.

* Weenig, W.H., e.a., 1986. Samenvatting buurtgerichte voorlichting energiebesparing. Rijksuniversiteit Leiden.

Het advies van de raad over dat onderwerp* vat dit als volgt samen:

"Het WCED-rapport heeft nog eens zonneklaar aangetoond dat de horizon van menselijk handelen steeds ruimer wordt. Bovendien heeft het, als geen rapport tevoren, duidelijk gemaakt wie de betrokkenen in deze ontwikkelingen zijn: niet alleen "de bevolking" maar ook de besluitvormers in de publieke en private sectoren van onze samenlevingen. Het komt de raad voor dat alleen al op deze gronden de taakstelling van de natuur- en milieu-educatie op een aanzienlijk hoger niveau dient te worden gebracht, overigens zonder de nu ingeburgerde basisactiviteiten op enigerlei wijze aan te tasten. Naast dat uitvoerende werk - veelal gedragen door beroeps- en vrijwillige krachten op het lokale niveau - dient zich een natuur- en milieu-educatie te ontwikkelen die veel meer beroepsgerichte doelgroepen benadert en veel meer de mondiale verbanden benadrukt".

De raad is van mening dat binnen de natuur- en milieu-educatie aan deze doelgroepen veel te weinig aandacht is besteed. In het IMP-Milieu-beheer 1986-1990 - en, naar wordt verwacht, ook in het Nationaal Milieubeleidsplan - wordt aandacht gevraagd voor doelgroepen in de verschillende maatschappelijke sectoren (landbouw, raffinaderijen, energieleveranciers, verkeer en vervoer).

Nog te dikwijls lijkt ervan te worden uitgegaan dat bij de beslissers aan de top van deze sectoren de noodzakelijke kennis, inzichten en attitudes al gemeengoed zijn en dat alleen het publiek en de lagere regionen van overheid en bedrijfsleven nog educatie behoeven. Ook de nota geeft van zo'n opvatting blijk. Dit moet, gezien het voorgaande, als onjuist worden bestempeld.

In de economische - en daarvan afgeleide - beleidssectoren gaat het niet om het "meenemen" van natuur- en milieuzaken als een beperkende randvoorwaarde voor het eigen handelen maar zouden zij één van de hoofdoverwegingen van beleid moeten zijn. De noodzaak daarvoor heeft de raad beschreven in zijn eerder genoemde advies over het regerings

* Natuurbeschermingsraad, 1988. Natuur en economie in ontwikkeling. Utrecht.

standpunt met betrekking tot het rapport van de World Commission on Environment and Development.

Als lange-termijndoel van natuur- en milieu-educatie voor deze categorie kan worden geformuleerd: "Het zich eigen maken van bekwaamheden en denkpatronen die kunnen leiden tot de integrale behandeling van zaken van natuur en milieu bij beleidsbeslissingen".

Wat moet men zich bij zulke beroepsgerichte nascholing voorstellen? Het ligt voor de hand daarbij vooral aan cursorische activiteiten te denken die, vooral bij het bedrijfsleven, in grote aantallen worden georganiseerd en bij de overheid in wat mindere mate. Buitenlandse ervaringen op dit gebied kunnen worden benut. Ook postdoctorale opleidingen lijken hier verschillende mogelijkheden te bieden.

De eerste stap zou kunnen zijn te inventariseren in hoeverre het bestaande nascholingsaanbod voor hogere leidinggevenden in overheid en bedrijfsleven betrekking heeft op kwesties van natuur en milieu. De tweede stap dient te bestaan uit een peiling van de behoeften dienaangaande bij deze doelgroepen. De derde stap: het formuleren van operationele leerdoelen en het ontwikkelen van cursussen, is de moeilijkste. Dat heeft onder meer te maken met de gangbare normen, waarden en levensstijlen in een land als het onze en met de mogelijkheden en grenzen van het educatieve proces zelf. Die grenzen worden mede bepaald door de inzet van de overige beleidsinstrumenten zoals bijvoorbeeld beschreven in hoofdstuk 6 van het IMP-Milieubeheer 1986-1980. Terzijde wordt hier opgemerkt dat de nog slechts fragmentarische ecologische normen voor bijvoorbeeld agrarisch of industrieel handelen de curriculumontwikkeling van beroepsgerichte scholing en nascholing bemoeilijkt. Wat dat betreft is de milieuhygiënische normering in de vorm van (algemene en bijzondere) milieukwaliteitseisen veel verder gevorderd.

De rol van de overheid in deze is niet inhoudbepalend, maar voorwaardenscheppend. Gezien de maatschappelijke complexiteit van deze vraagstukken, kunnen hier op korte termijn niet al te veel resultaten worden verwacht. Dat mag er, gezien het grote gewicht van deze nieuwe ontwikkeling in de natuur- en milieu-educatie, niet toe leiden dat

initiatieven uitblijven. Het is gewenst dat er snel leerplanexperimenten worden opgezet om praktijkervaringen op te doen.

Een bijzondere groep vormen de (universitaire) economen en hun studenten. Immers, zij zijn het die vooral de hoofdrichting van economisch denken en handelen bepalen. Er is alle reden om juist deze groep aan te spreken op diens medeverantwoordelijkheid voor de discussie over natuur en milieu als produktiefactor. De overheid kan - gezien de autonomie van de universiteiten - ten aanzien van de studieprogrammering nauwelijks invloed doen gelden. Zij dient zich te beperken tot het stimuleren van cursussen in het kader van studium generale, postdoctorale studies, en specifieke bijvakken.

Naar aanleiding van de publikatie "Ontwikkelingsplan Universitair Milieukundeonderzoek en -onderwijs 1987" van de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten* wordt aanbevolen op dit punt ook met deze vereniging samen te werken ten behoeve van de gestroomlijnde planning van een stimuleringsbeleid.

Zoals eerder gesteld, is de nota zeer summier in het aanduiden van beleidsvoornemens gericht op bepaalde beroepsgroepen die met zaken van natuur en milieu te maken hebben. De raad ziet zijn voorstellen dan ook als een vervolg op de voornemens van de nota in de planperiode.

* Interdisciplinaire Commissie Milieukunde, 1987. Ontwikkelingsplan Universitair Milieukundeonderzoek en -onderwijs. VSNU, Utrecht.

5 BELEIDSTAKEN, GERICHT OP INSTELLINGEN IN HET WERKVELD

Wil het werk ten behoeve van de hier genoemde doelgroepen van de grond komen, dan zullen de ondertekenaars van de nota een aantal initiatieven moeten nemen overeenkomstig de aanbevelingen in hoofdstuk 8. Er zijn echter meer participanten in het geding om de realisering dichterbij te brengen (zie ook de motie Feenstra in bijlage 1). Dat betreft het stelsel van particuliere organisaties op het gebied van de natuur- en milieu-educatie, andere ministeries (O&W, WVC, EZ, Buiza/OS, V&W en SoZaWe) en lagere overheden. Deze worden hieronder besproken.

5.1 Particuliere organisaties

Het beleid van de rijksoverheid ten aanzien van de particuliere organisaties krijgt vooral gestalte in, zoals de nota het noemt, "het scheppen van landelijke of provinciale voorzieningen (....). Het zijn deze voorzieningen die zorgen voor de zogenaamde landelijke en provinciale ondersteuning".

Realisering van de in de vorige hoofdstukken gestelde doelen en prioriteiten leidt er onvermijdelijk toe dat de rijksoverheid in subsidiëringsovereenkomsten met instellingen duidelijk dient aan te geven waarvoor gelden worden gebruikt.

Wie eisen stelt aan de uitvoering van activiteiten, dient, anderzijds, de desbetreffende instelling ook in de gelegenheid te stellen daaraan te voldoen. Dat betekent dat het ondersteunende apparaat functioneel, materieel, personeel en organisatorisch/strategisch dient te worden verbeterd.

Functioneel

De nota spreekt over "afronding van het netwerk". Daarvan is, gezien het relatief geringe aantal personen dat via de ondersteuningsstruc-

tuur wordt bereikt en de toenemende kwantitatieve en kwalitatieve eisen die aan het werkveld worden gesteld, in het geheel geen sprake. Zo is de aanstelling van een provinciale consulent natuur- en milieu-educatie voor het onderwijs (naast de algemene consulent) in Drenthe niet het eind maar het begin van taakdifferentiatie op dat niveau.

Eerder is het zo dat verschillende landelijke en provinciale functies nog sterke ontwikkeling behoeven.

Die functies zijn:

- informatie en documentatie (waaronder periodieken)
- begeleiding
- deskundigheidsbevordering
- produktontwikkeling*
- ontwikkeling en vernieuwing (inhoudelijk, methodisch)*
- onderzoek en studie*.

De raad dringt erop aan dat de overheid initiatief neemt om de steunfuncties te versterken. Op grond van de stelling dat educatie door gekwalificeerde personen dient te worden gegeven en dat juist aan hun bekwaamheden weinig aandacht wordt besteed, adviseert de raad - voor de planperiode - de hoogste prioriteit aan de deskundigheidsbevordering van vrijwilligers en beroepskrachten toe te kennen.

Materieel

In meer materiële zin gaat het om de aanschaf van benodigde apparatuur en materiaal voor cursussen en begeleidingsactiviteiten, om een media-theek en om de mogelijkheden voor verwerking van administratieve en documentatiegegevens. Deze is verre van optimaal. Verbetering van die situatie is gewenst.

Personeel

In personele zin gaat het er om de betrokken organisaties in staat te stellen voldoende en goed geschoold personeel in dienst te nemen. Vooral de kwalitatieve behoeften zullen sterk groeien wanneer de natuur- en milieu-educatie zich verder ontwikkelt met betrekking tot

* Bij voorkeur in relatie tot landelijke ontwikkelingen.

meer specifieke doelgroepen. Voor deze doelgroepen is in de nabije toekomst een geheel nieuwe categorie hoog opgeleide educatieve medewerkers nodig. De hiertoe noodzakelijke aanpassingen zijn nog niet zichtbaar. In haar structurele subsidiëring van organisaties dient de overheid ruimte te vinden om zulke kwalitatief hoogwaardige medewerkers aan te stellen.

Organisatorisch/strategisch

Er bestaat een sterke wisselwerking tussen overheid en particuliere organisaties. Subsidies worden gegeven ten behoeve van incidentele en structurele behoeften van de particuliere organisaties. Die toekenning gebeurt mede op grond van door de overheid gestelde prioriteiten. Helaas bestaat er daarnaast onvoldoende vrije financiële ruimte voor vernieuwing in het werkveld*. Dat gemis belemmert ook de ontwikkeling van aanwezige kwaliteit bij andere dan de reeds gesubsidieerde organisaties. De overheid dient dan ook voldoende vrije ruimte te scheppen om vernieuwingen in de natuur- en milieu-educatie mogelijk te maken.

De door de Kamer gevraagde uitbouw van het werkveld heeft consequenties voor de toekomstige taken van het samenstel van organisaties in totaliteit. Immers, naarmate andere ministeries actief worden op dit gebied - door subsidiëring van organisaties in andere maatschappelijke sectoren - zullen de huidige taken ten dele verschuiven. Zo zal een deel van de nu beschikbare deskundigheid ongetwijfeld in die specifieke sectoren worden ingezet.

Over de organisatorische en strategische consequenties daarvan dienen overheid en particuliere organisaties een standpunt in te nemen.

* Zie ook Boersma, K.Th. en J.C. Schouw, 1988. Tussen natuur en milieu (blz. 9). SLO, Enschede.

5.2 Ministeries

Hoewel slechts de ministers van L&V en VROM de nota hebben ondertekend, is het verheugend dat er een groter aantal ministeries bij interdepartementale overleg is betrokken. De raad kan zich goed indenken dat het voor verschillende ministeries niet altijd eenvoudig is aan te geven wat hun specifieke betrokkenheid bij dit beleidsveld kan zijn. Bovendien, zo bleek hierboven, moet de uitbouw van het werkveld nog grotendeels gestalte krijgen. In bijlage 3 doet de raad - om de gedachten te bepalen - een aantal schetsmatige voorstellen voor taakonderdelen, gebaseerd op de desbetreffende beleidsterreinen. Dit kan de helderheid van de takenontwikkeling van het gehele werkveld ten goede komen.

Hiermee tracht de raad een voorzet te geven voor de uitvoering van de motie Feenstra.

Voor alle ministeries geldt dat zij zich tevens kunnen bezighouden met de intensivering van de informatiestroom aan publiek en pers over zaken van natuur en milieu die het eigen ministerie betreffen. Ook dient men zich af te vragen in hoeverre nascholing van (onderdelen van) het ambtelijke apparaat in dit opzicht van belang is. Ontwikkelingssamenwerking heeft daartoe reeds initiatieven genomen.

5.3 Lagere overheden

Er bestaat geen taakafbakening op het gebied van natuur- en milieu-educatie tussen de verschillende bestuurslagen, laat staan een taakverdeling. De rijksoverheid heeft daarin altijd het voortouw genomen; de nota is daarvan een duidelijke bevestiging.

In enkele provincies is een (deel)beleidsnota over de natuur- en milieu-educatie verschenen terwijl een aantal gemeenten eveneens activiteiten op dat gebied steunt. Op het provinciale en gemeentelijke niveau zijn de meest in het oog springende activiteiten het medesubsidi-

diëren van de provinciale consultants, resp. het ondersteunen van schoolbiologen- of soortgelijke diensten.

Er is echter nauwelijks sprake van verticaal overleg over taakverdeling en -complementariteit. Hoewel er bij de overheid een teneur bestaat om subsidiestromen op verschillende bestuursniveaus te ontmenen, zullen zeker de differentiatie van het net van provinciale consultants, van de educatieve medewerkers van milieufederaties en de (toekomstige) rol van schoolbiologen - als eventueel door O&W geaccepteerd deel van de verzorgingsstructuur van het onderwijs - nader overleg vragen.

Een ander argument voor nader overleg tussen de verschillende bestuursniveaus is dat er geen afstemming bestaat tussen de subsidiëring van ondersteuningswerk op landelijk en provinciaal niveau en de subsidiëring van uitvoerende werkzaamheden op lokaal niveau. Gesprekken van de Interdepartementale Werkgroep Natuur- en Milieu-educatie met het Interprovinciaal Overleg en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten kunnen een aanzienlijke verduidelijking bewerkstelligen. Doel van zulke gesprekken moet zijn om de samenwerkingsmogelijkheden te verkennen en om dienaangaande tot afspraken te komen.

De raad is er overigens in dit stadium geen voorstander van de natuur- en milieu-educatie formeel te decentraliseren, zoals de motie Esselink* vroeg. Daarvoor hebben het voorzieningenpatroon en de structuur van het werkveld nog onvoldoende landelijke spreiding.

Hoewel weinig principieel, is het op financiële gronden wel begrijpelijk dat de rijksoverheid tegenwoordig nauwelijks of geen verantwoordelijkheid meer neemt voor "netwerken van educatieve voorzieningen". Dat dient er echter niet toe te leiden dat de lagere overheden nu alle verantwoordelijkheden naar zich toegeschoven krijgen. In de

* Tweede Kamer, 1987-1988, 20487, no. 3.

visie van de raad zal de rijksoverheid zich blijvend sterk dienen te maken voor zaken als:

- opleiding en nascholing van beroepskrachten en vrijwilligers in de natuur- en milieu-educatie
- regionale en lokale experimenten
- functioneren van een "verticaal" gericht stelsel van ondersteunende organisaties.

6 INTERNATIONAAL NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIEBELEID

De raad constateerde in hoofdstuk 2 van dit advies dat de rijksoverheid in zijn beleid zich niet sterk laat inspireren door hetgeen in andere landen en internationale organisaties plaatsvindt op het gebied van de natuur- en milieu-educatie. Verheugend is, anderzijds, dat de nota aangeeft dat wat er internationaal is bereikt, zal worden voortgezet. Daarnaast constateerde de raad dat 'mondialisering' van de thematiek van de nota ook niet hoog scoort. Deze twee onderwerpen dienen overigens duidelijk gescheiden te worden omdat zij niet noodzakelijkerwijs verband met elkaar houden. Zonder nu al te diep op deze kwesties in te gaan, wil de raad de volgende algemene kwesties aanstippen.

- a. Op inhoudelijk vlak doen zich de volgende knelpunten voor. Vele boeken en rapporten (als laatste het rapport "Our Common Future", het rapport "Over de grenzen van de groei"* , de onderzoeken van het Instituut voor Milieuvraagstukken naar de Nederlandse betrokkenheid bij produktie van en handel in tropisch hout, cassave, palmolie en soja en het rapport "Zorgen voor morgen" van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne e.a.) wijzen op de noodzaak de natuur- en milieuproblematiek vooral niet als een geïsoleerd, nationaal vraagstuk te zien. Zij signaleren steeds weer de internationale afhankelijkheden, machtsverhoudingen en ontwikkelingstendensen die zozeer bepalend zijn voor de kwaliteit van natuur en milieu. Dit betekent voor natuur- en milieu-educatie dat deze zich inhoudelijk niet moet beperken tot bewustwording van en kennis over natuur- en milieuproblematiek binnen de eigen landsgrenzen, maar ook de verstrengeling op internationaal niveau aan de orde stelt. In de nota wordt dit ondersteund.

* Pestel E., 1988. Over de grenzen van de groei. Meulenhoff.

Voor deze visie bestaat in Nederlandse natuur- en milieu-educatiekringen zeker belangstelling maar de realisering ervan in het dagelijkse educatieve werk kent veel belemmeringen.

Ten aanzien van de 'mondialisering' van de natuur- en milieu-educatie als thema is het volgende noodzakelijk:

- kennis van de Nederlandse betrokkenheid bij natuur en milieu elders in de wereld (productie en consumptie, handel, banksysteem, 'export' van maatschappijvisies, technologie e.d.): het leren denken 'over de grens' heen
- goed instructiemateriaal voor vrijwilligers en beroepskrachten in de natuur- en milieu-educatie
- een ondersteuningsapparaat dat hierop is toegesneden
- bijscholingscursussen voor vrijwilligers en beroepskrachten
- samenwerking met derde-wereldorganisaties.

De taak van de overheid hier ligt in het ter beschikking stellen van gelden om experimenten, projecten, studiedagen, cursussen e.d. mogelijk te maken.

De rijksoverheid en de particuliere organisaties staan aarzelend tegenover internationale uitwisseling. Het ontbreekt aan een doelmatig mechanisme dat in staat is vraag en aanbod bij elkaar te brengen*. Daarin dienen initiatieven te worden genomen.

In kringen van de particuliere organisaties zal verder de overtuiging gemeengoed moeten worden dat mondialisering van de natuur- en milieu-educatie niet iets nieuws is dat boven op de bestaande onderwerpen komt maar dat onze verantwoordelijkheden voor natuur en milieu zich nu eenmaal verder uitstrekken dan de eigen omgeving en zelfs het eigen land. Een lijn wordt doorgetrokken, niet omgebogen.

* Maas Geesteranus, Chr., 1988. Verslag van het Unesco/UNEP International Congress on Environmental Education and Training, Moskou, 17-21 augustus 1987. Commissie voor Natuurbeschermingseducatie, Utrecht.

- b. Ten aanzien van de uitwisseling van ervaringen merkt de raad het volgende op. Natuur- en milieu-educatie heeft zich in vele landen van de wereld ontwikkeld tot een stelsel van (al of niet samenhangende) activiteiten op lokaal, regionaal/provinciaal en landelijk niveau. Bi- en multilaterale uitwisseling en studiereizen om nationale verworvenheden en knelpunten te bespreken, lijken relatief weinig voor te komen. Op duidelijke probleemstellingen gericht, internationale conferenties en congressen worden slechts weinig georganiseerd. Literatuur uit andere landen is relatief weinig bekend. Het aantal organisaties dat Nederlands materiaal internationaal toegankelijk maakt, is zeer gering; het omgekeerde komt in het geheel niet voor.

Er is één internationale vereniging voor natuur- en milieu-educatie (International Society for Environmental Education) die echter slecht functioneert. Wel voorziet het bulletin The Biosphere van deze vereniging in een grote behoefte.

Met enige overdrijving kan men dan ook zeggen dat de meeste landen (ook Nederland) hun natuur- en milieu-educatiebeleid, -ondersteuning en -uitvoering zelf ontwikkelen zonder de ervaringen van anderen te benutten.

- c. Bij het functioneren van internationale organisaties doen zich ook verschillende knelpunten voor.

Er zijn verscheidene internationale organisaties die trachten natuur- en milieu-educatie-beleid te ontwikkelen. Voorbeelden zijn: IUCN, Unesco, Raad van Europa, EEG, Benelux. Deze gedragen zich in het algemeen zo autonoom dat de relaties met het beleid in de vertegenwoordigende landen gering zijn (een recent voorbeeld hiervan is het vrijwel geheel op internationaal niveau totstandgekomen natuur- en milieu-educatiebeleid van Unesco/UNEP voor de periode 1987-1997*). Het is de vraag of zulk beleid aansluit op de priori-

* Maas Geesteranus, Chr., 1988. Verslag van het Unesco/UNEP International Congress on Environmental Education and Training, Moskou, 17-21 augustus 1987. Commissie voor Natuurbeschermingseducatie, Utrecht.

teiten van individuele landen. Bovendien is ook de informatie-stroom van het internationale naar het nationale niveau slecht ontwikkeld.

De hierboven genoemde knelpunten stimuleren Nederlandse organisaties kennelijk weinig om zich structureel met internationale natuur- en milieu-educatiezaken bezig te houden*. De ontwikkeling van natuur- en milieu-educatiebeleid van internationale organisaties kan ook veel effectiever worden gestuurd.

Op dit vlak zou de overheid (als eerste stap in een proces van beleidsontwikkeling) het initiatief kunnen nemen voor een discussie over zin van, mogelijkheden voor en aard van Nederlandse bijdragen aan internationaal natuur- en milieu-educatiebeleid. Voorts kan daarbij de doorwerking van internationale natuur- en milieu-educatiestrategieën in Nederland worden besproken.

Aparte aandacht dient daarbij te worden besteed aan de positie waarin de natuur- en milieu-educatie in ontwikkelingslanden verkeert.

Structuren op dat gebied zijn veelal nog rudimentair. Het zou de Nederlandse overheid sieren indien zij (bijvoorbeeld binnen de prioriteiten van het beleid van de ontwikkelingssamenwerking) bereid zou zijn de infrastructuur op het gebied van de natuur- en milieu-educatie aldaar te helpen verbeteren**.

Uitzending van expertise is één van de mogelijkheden daartoe.

* Onlangs is de Stichting Milieu-Educatie - de eerste Nederlandse educatieve organisatie - geaccepteerd als lid van de IUCN.

**1. Zie Maas Geesteranus, Chr., 1988. Verslag van de 17e General Assembly IUCN, 30 januari - 10 februari 1988, San José, Costa Rica. Commissie voor Natuurbeschermingseducatie, Utrecht.

2. Zie Commissie Ecologie en Ontwikkelingssamenwerking, 1986. Advies Milieu en ontwikkelingssamenwerking. Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam.

Hoofddoelen voor een nader te omschrijven overheidsbeleid in deze kunnen liggen in het vlak van:

- de bevordering van bilaterale uitwisseling en samenwerking
- de sturing van multilateraal beleid
- het stimuleren van Nederlandse instellingen om zich met internationale zaken op het gebied van de natuur- en milieu-educatie bezig te houden
- bijdragen aan de infrastructuur op het gebied van de natuur- en milieu-educatie in ontwikkelingslanden.

7 EEN OPLEIDING NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE?

In het voorgaande heeft de raad een aantal ontwikkelingen gesignaleerd en op grond daarvan voorstellen gedaan die tot kwaliteitsgroei van het werkveld in totaliteit moeten leiden, wil het die ontwikkelingen kunnen bijhouden. Dat betreft bijvoorbeeld de toenemende differentiatie van doelgroepen.

In 1985 publiceerde het Nederlands Instituut van Biologen een rapport over de mogelijkheden van een opleiding natuur- en milieu-educatie*. In een kritische reactie (25 februari 1986) op dat rapport concludeerde de Commissie voor Natuurbeschermingseducatie, samengevat, het volgende:

- het rapport levert een onvolledige bewijsvoering voor de noodzaak van een (deel)opleiding natuur- en milieu-educatie, zowel op universitair als hbo-niveau
- ondanks de dreigende wildgroei op het gebied van opleidingen is er geen instelling die zich met coördinatie, laat staan met samenwerking en taakverdeling bezighoudt
- gezien de verantwoordelijkheden van de rijksoverheid voor de natuur- en milieu-educatie, dient zij zo spoedig mogelijk over deze materie uitspraken te doen.

Helaas zijn in de nota Natuur- en milieu-educatie uitspraken over de al of niet bestaande noodzaak van zo'n opleiding niet terug te vinden. De voortgang van de natuur- en milieu-educatie is gebaat bij het stellen van bepaalde kwaliteitseisen aan de 'zittende' en vooral aan de nieuw aan te stellen beroepskrachten (en vrijwilligers). Dat is een goede basis voor de discussie over het al of niet instellen van een opleiding natuur- en milieu-educatie. De raad is van mening dat, indien die discussie positief uitvalt, een inhoudelijk brede (deel)-

* Hurk, J. van den e.a., 1985. Verkenning van de arbeidsmarkt en opleidingsmogelijkheden voor natuur-, milieu- en gezondheids-educatie. NIBI, Utrecht.

opleiding natuur- en milieu-educatie in de planperiode van de grond kan komen. Hij heeft het voornemen over deze kwestie nader advies uit te brengen.

Als voorbereiding daarop meent de raad dat de overheid onderzoek naar de toekomstige plaatsingsmogelijkheden voor beroepskrachten natuur- en milieu-educatie dient te laten uitvoeren.

8 AANBEVELINGEN

In het voorgaande heeft de raad een aantal overwegingen met betrekking tot de ontwikkeling van natuur- en milieu-educatie aan de orde gesteld. Daarbij is overigens niet altijd in directe zin terug gekoppeld op de nota. Op die wijze kon de raad tot een samenhangend stelsel van hoofdaanbevelingen komen. Deze worden hieronder in samengevatte vorm weergegeven. Zij zijn gericht aan de ministers van Landbouw en Visserij, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en, waar van belang, aan de overige in hoofdstuk 5 genoemde ministers.

In het algemeen heeft de raad de indruk dat onvoldoende beleidsconsequenties zijn getrokken uit de analyses in de nota. In hoofdstuk 2 is daarop nader ingegaan. De raad is het dan ook wel eens met de in de nota voorkomende beleidsvoornemens maar heeft het gevoel dat de analyse in de nota verder reikende en meer samenhangende beleidsvoornemens vraagt. Daarom heeft dit advies een wat bredere strekking. De raad is van mening dat de ministeries zich niet moeten beperken tot de in de nota geformuleerde voornemens, maar juist de voorstellen met zo'n bredere strekking dienen aan te pakken.

De raad heeft eerder in dit advies blijk gegeven van zijn teleurstelling over het geringe aantal ministers dat de nota heeft ondertekend. De financiële inspanningen van het rijk zijn beperkt, vergeleken bij de jaarlijkse behoefte aan structurele en projectgebonden gelden. Het is verheugend dat de Tweede Kamer heeft aangedrongen op een aanzienlijke verruiming van de middelen. De raad acht het, gezien deze ontwikkeling, niet het juiste moment om een financiële paragraaf aan dit advies toe te voegen.

Onderwijsveld (hoofdstuk 4)

1. Natuur- en milieu-educatie dient systematisch in de basisvorming te worden ingebouwd waarbij in het bijzonder aandacht wordt gevraagd voor de onderbouw van het basisonderwijs.

2. Er dient aansluiting te worden gerealiseerd tussen de eindtermen voor natuur- en milieu-educatie in de basisvorming en de voorstellen van de Werkgroepen Herziening Eindexamens voor biologie, aardrijkskunde, natuurkunde, economie e.a.
3. Ter realisering van bovengenoemde aanbevelingen dient aan de volgende voorwaarden te worden voldaan:
 - adequate betrokkenheid van de minister van Onderwijs en Wetenschappen
 - aansluiting van de ondersteuningsstructuur van de natuur- en milieu-educatie op de mogelijkheden van het onderwijs.

Algemeen publiek (hoofdstuk 4)

4. Educatief werk in bestaande voorzieningen op het gebied van de natuur- en milieu-educatie (zoals musea, bezoekerscentra, planten- en dierentuinen) dient te worden verbeterd.
5. Ten behoeve van de optimalisering van het vrijwilligerswerk dient een kwalitatief onderzoek naar functioneren, bereik, ondersteuning en opleiding van vrijwilligers plaats te vinden.
6. Natuur- en milieu-educatie ten behoeve van het ingebouwd vormingswerk, het buurt- en clubhuiswerk en het opbouwwerk dient in de planperiode te worden ontwikkeld. Daartoe dienen leerplannen te worden ontwikkeld en nascholing van kader in de desbetreffende sectoren een aanvang te nemen.
7. Experimentele projecten ten behoeve van natuur- en milieu-educatie aan personen als deel van sociale netwerken dienen te worden verruimd.

Invloedrijke beroepsgroepen (hoofdstuk 4)

8. Er dient prioriteit te worden gegeven aan nascholingsactiviteiten op het gebied van de natuur- en milieu-educatie ten behoeve van invloedrijke beroepsgroepen bij overheid, bedrijfsleven en universiteit.

9. In de opleiding van toekomstige topfunctionarissen en economen dienen zaken van natuur en milieu een duidelijke rol te spelen; leerplanexperimenten daartoe dienen mogelijk te worden gemaakt.

Particuliere organisaties (hoofdstuk 5)

10. De landelijke en provinciale steunfuncties dienen te worden versterkt; daarbij dient de hoogste prioriteit te worden toegekend aan de deskundigheidsbevordering van vrijwilligers en beroepskrachten.
11. De materiële voorzieningen van de ondersteuning dienen te worden verruimd.
12. De aan de ondersteuning deelnemende organisaties dienen in de gelegenheid te worden gesteld voldoende en goed geschoold personeel in dienst te nemen.
13. De overheid dient voldoende vrije financiële ruimte te scheppen om vernieuwing in de natuur- en milieu-educatie mogelijk te maken.

Ministeries (hoofdstuk 5)

14. Naar aanleiding van de motie Feenstra dienen de ministeries van O&W, WVC, EZ, OS, V&W en SozaWe hun taken in de natuur- en milieu-educatie aan te geven.
15. Nagegaan dient te worden in hoeverre het ambtelijke apparaat moet worden bijgeschoold om inzicht te krijgen in de natuur- en milieu-educatie.

Lagere overheden (hoofdstuk 5)

16. De Interdepartementale Werkgroep Natuur- en Milieu-educatie dient afspraken te maken met het Interprovinciaal Overleg en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten over de taakverdeling en -complementariteit tussen de verschillende overheidsniveaus met betrek-

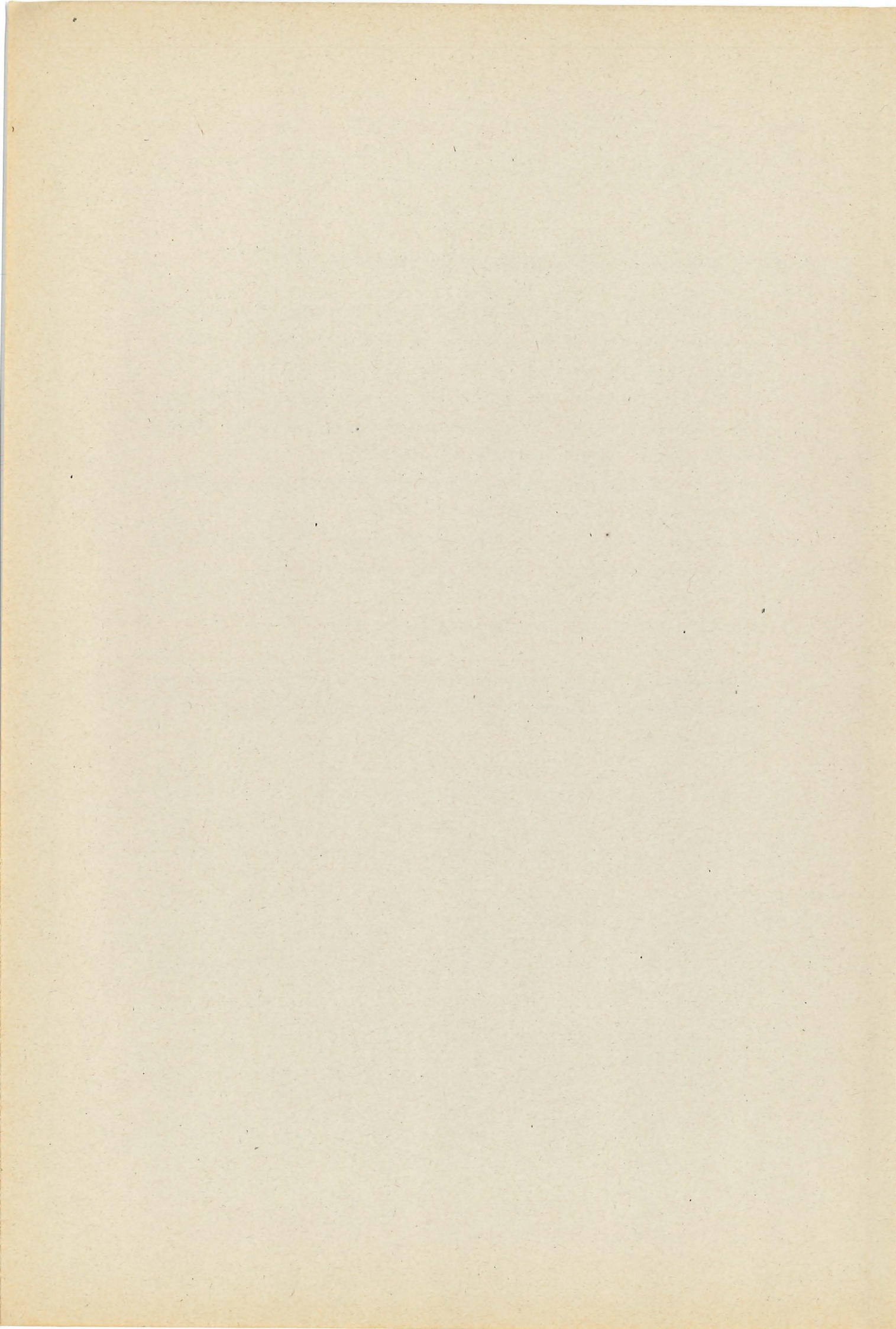
king tot de natuur- en milieu-educatie.

Internationaal natuur- en milieu-educatiebeleid (hoofdstuk 6)

17. Ter bevordering van de mondialisering van de thematiek van natuur- en milieu-educatie dienen middelen te worden vrijgemaakt om studiebijeenkomsten, projecten e.d. mogelijk te maken.
18. Er dienen initiatieven te worden genomen voor de totstandkoming van een mechanisme dat internationale uitwisseling op het gebied van de natuur- en milieu-educatie bevordert.
19. Er dient een beleidsvisie te worden ontwikkeld over internationaal natuur- en milieu-educatiebeleid.
20. De infrastructuur op het gebied van de natuur- en milieu-educatie in ontwikkelingslanden dient te worden ondersteund.

Opleiding natuur- en milieu-educatie (hoofdstuk 7)

21. De overheid dient een onderzoek naar de toekomstige plaatsingsmogelijkheden voor beroepkrachten natuur- en milieu-educatie te laten uitvoeren.

AAN
de Natuurbeschermingsraad,
Maliebaan 12,
3581 CN UTRECHT.

landbouw en visserij

Directie Natuur, Milieu
en Faunabeheer

uw brief van	uw kenmerk	ons kenmerk	datum
		NMF.M.88.4143	2 mei 1988
onderwerp		doorkiesnummer	bijlagen
Nota Natuur- en Milieu-educatie.		793529	1

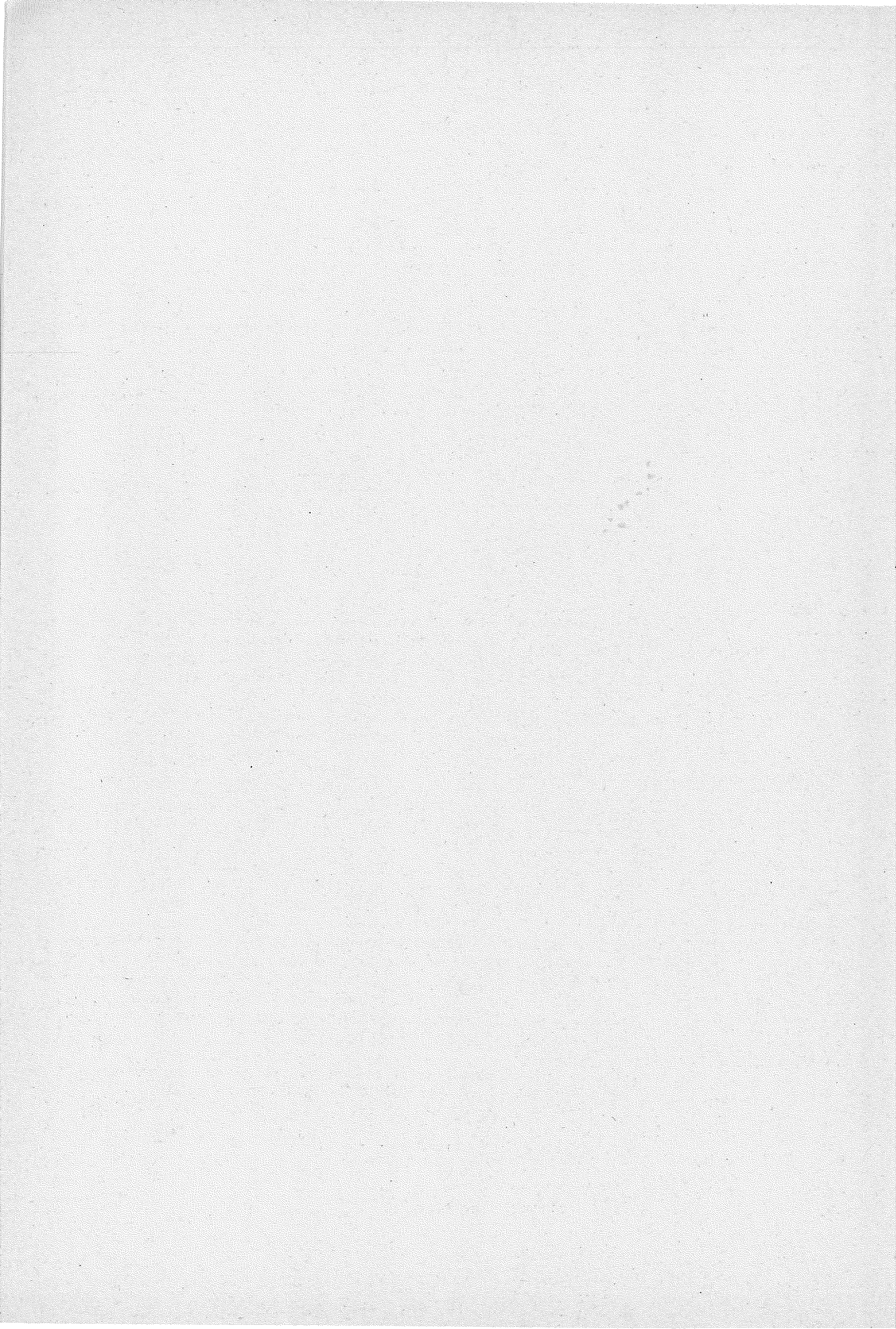
Hierbij doe ik U de Nota "Natuur- en Milieu-educatie, een Meerjarenvisie" toekomen, zoals deze onlangs door de Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en mijzelf aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal is aangeboden.

Ik stel het op prijs Uw visie te vernemen op de Nota in zijn totaliteit en daarin vervatte beleidsvoornemens. Daarnaast ben ik geïnteresseerd in Uw visie op een aantal deelterreinen, bijvoorbeeld:

- a. De na- en bijscholing van beroepskrachten op het terrein van de natuur- en milieu-educatie. Enerzijds zijn er vragen over de - vermoedelijk gedifferentieerde - behoefte aan deskundigheidsbevordering; anderzijds doet zich de vraag voor of, en zo ja hoe, bestaande voorzieningen voor na- en bijscholing beter ingeschakeld zouden kunnen worden.
- b. Natuur- en milieu-educatie in opleidingen. De vraag doet zich voor op welke wijze toekomstige leraren en andere studenten HBO- en WO-instellingen doeltreffend met natuur- en milieu-educatie in aanraking worden gebracht, bijvoorbeeld door middel van een bijscholing gericht op de toekomstige beroepspraktijk (zie blz. 32, 4e alinea).

Over de verdere aanpak van deze onderwerpen zullen medewerkers van het departement gaarne met U van gedachten wisselen.

DE MINISTER VAN LANDBOUW EN VISSERIJ,
Voor deze,
DE SECRETARIS-GENERAAL,

Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 1987-1988

20 487

Natuur- en Milieu-educatie

Nr. 3

MOTIE VAN HET LID ESSELINK C.S.

Voorgesteld in de uitgebreide commissievergadering van 30 mei 1988

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat rijk, provincies en gemeenten ieder hun eigen verantwoordelijkheid behoren te nemen voor de instandhouding en verdere uitbouw van het beleid met betrekking tot natuur- en milieu-educatie;

van oordeel, dat:

- het daarom gewenst is dat het rijk zich primair concentreert op de instandhouding en de verdere uitbouw van de landelijke ondersteuningsstructuur en -activiteiten;
- de provinciale overheid de verantwoordelijkheid behoort te hebben voor de instandhouding en verdere uitbouw van de provinciale en bovenlocale ondersteuningsstructuur en -activiteiten;
- de gemeentelijke overheid een soortgelijke verantwoordelijkheid heeft ten aanzien van het gemeentelijk niveau;
- natuur- en milieu-educatie een wezenlijk instrument vormt voor het creëren van een voldoende maatschappelijk draagvlak voor natuurbehoud en milieubeheer;
- in de nota natuur- en milieu-educatie met name de werkvelden, activiteiten, instrumenten en middelen met betrekking tot het onderwijs en natuurbehoud zijn omschreven en in ontoereikende mate de milieu-educatieve aspecten;

verzoekt de regering:

- de zorg voor de provinciale en bovenlocale natuur- en milieu-educatieve activiteiten op korte termijn te decentraliseren naar de provincies, uiteraard inclusief de daarvoor nu in de begroting opgenomen financiële middelen;
- in het natuurbeleidsplan en het milieubeleidsplan concreet en volwaardig uitwerking te geven aan de gewenste substantiële uitbouw van het beleid met betrekking tot milieu- en natuur-educatie, en de finan-

ciële consequenties daarvan reeds in de begrotingen voor 1989 tot uitdrukking te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Esselink
Feenstra
Eisma

Tweede Kamer der Staten-Generaal

2

Vergaderjaar 1987-1988

20 487

Natuur- en Milieu-educatie

Nr. 4

MOTIE VAN DE LEDEN FEENSTRA EN EISMA

Voorgesteld in de uitgebreide commissievergadering van 30 mei 1988

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

constaterende, dat:

- natuur- en milieu-educatie een wezenlijk instrument vormt voor het creëren van een voldoende maatschappelijk draagvlak voor natuur-behoud en milieubeheer;
- met de door de Kamer beoogde en gevraagde uitbouw van instrumenten en activiteiten, samenhangend en in structurele zin in de nota Natuur- en Milieu-educatie, tussen de Ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Landbouw en Visserij en in mindere mate van Onderwijs en Wetenschappen een eerste, doch ontoereikend begin is gemaakt:
- de betrokkenheid bij de verdere uitbouw van natuur- en milieu-educatie vanuit de overige in de interdepartementale werkgroep natuur- en milieu-educatie (IWN) deelnemende ministeries nog vorm moet krijgen;

verzoekt de regering, de overige bij het IWN betrokken ministeries, alsmede de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking, in de vijfjarige planperiode van de NME-nota gezamenlijk tot een met de inzet van de Ministeries van Landbouw en Visserij en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer vergelijkbare inspanning te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Feenstra
Eisma

BIJLAGE 3

TAKEN OP HET GEBIED VAN DE NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE VOOR DE VERSCHILLENDE MINISTERIES

Onderwijs en Wetenschappen

- bevordering van natuur- en milieu-educatie in de specifieke taken van de landelijke en regionale verzorgingsinstellingen: SLO, CITO, SVO en LPC, resp. schoolbegeleidingsdienst
- erkenning van bepaalde organisaties op het gebied van de natuur- en milieu-educatie als perifeer instituut*
- invoering van natuur- en milieu-educatieve principes en elementen in eindtermen en exameneisen (via de eindtermencommissies en het CITO)
- prioriteit voor natuur- en milieu-educatie bij initiële opleidingen voor beroepsgroepen
- aanpassing van het Documentair Informatiesysteem voor Onderwijsliteratuur DION
- bevordering van aandacht voor natuur- en milieu-educatie in het internationale onderwijs en het volwassenenonderwijs
- specifieke subsidiëring van onderwijsmedia als Nederlandse Onderwijs Televisie
- particuliere organisaties in staat stellen deel te nemen aan ontwikkelprojecten, zoals voorgesteld in het raadsadvies over natuur- en milieu-educatie in de basisvorming
- projectsubsiëring van particuliere organisaties.

Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

- stimulering natuur- en milieu-educatie in het vormingswerk, het opbouwwerk en het jeugd- en jongerenwerk
- bevordering van de uitbouw van natuur- en milieu-educatie in museale instellingen, voorzover vallend onder het WVC-beleid
- verschaffing van faciliteiten ten behoeve van vrijwilligerswerk in de natuur- en milieu-educatie

* Een dergelijke erkenning geeft de organisatie de bevoegdheid om, in het kader van de Wet op de onderwijsverzorging, de desbetreffende verzorgingsinstellingen behulpzaam te zijn bij de uitvoering van de taken.

- voorwaardenscheppend ten aanzien van de programmering van massamedia op het gebied van natuur en milieu.

Economische Zaken

- medebetrokkenheid bij de initiële beroepsopleidingen economie op het gebied van natuur en milieu
- natuur- en milieu-educatie ten behoeve van verschillende beleidsonderdelen (energie, grondstoffen, internationale handel en industriële ontwikkeling)
- integratie van natuur- en milieu-aspecten in het consumentenbeleid
- steun aan milieuvriendelijk toerisme, zoals het project Ecotrans van de Stichting Milieu-Educatie.

Ontwikkelingssamenwerking

- ontwikkeling van het beleid van de Nationale Commissie Voorlichting en Bewustwording Ontwikkelingssamenwerking op het gebied van natuur en milieu in de derde wereld
- medebeoordeling van voor rijkssubsidie in aanmerking komende educatieve projecten buiten de Nationale Commissie Voorlichting en Bewustwording Ontwikkelingssamenwerking
- specifieke hulp aan medefinancieringsorganisaties als NOVIB met een educatieve taak in Nederland.

Verkeer en Waterstaat

- ontwikkeling van een netwerk van milieu-educatieve medewerkers bij provinciale waterstaat (zie Utrecht als voorbeeld)
- natuur- en milieu-educatie ten behoeve van verschillende beleidsonderdelen (verkeer en vervoer, natte waterstaat)
- educatie over mobiliteit, natuur en milieu.

Sociale Zaken en Werkgelegenheid

- herscholing van werklozen op het gebied van natuur en milieu (beheer, educatie)
- wegnemen van nog bestaande belemmeringen die vrijwilligerswerk in de natuur- en milieu-educatie in de weg staan
- beroepseducatie.

Dit advies wordt franco toegezonden na betaling van f. 7,-- op postgiro 1565666 van de Natuurbeschermingsraad te Utrecht, onder vermelding van "Nota Natuur- en milieu-educatie; een meerjarenvisie".

